

Ocene in poročila o publikacijah in razstavah

Ocene

Aleksander Žižek, Karel VI. potrdi celjske mestne svoboščine, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 2004, 94 strani

Lani je ob občinskem prazniku Mestne občine Celje ugledal luč sveta faksimile originalne listine s potrditvijo celjskih mestnih pravic iz leta 1717, ki je sestavni del zbirke listin Zgodovinskega arhiva Celje. Prvi poskus izdaje sega že v leto 2001, ko je Celje praznovalo 550. obletnico podelitve mestnih pravic, a zaradi pomanjkanja časa za pripravo končne verzije žal delo takrat ni izšlo.

Delo je pravzaprav nastajalo in dozorevalo vsa leta avtorjeve zaposlitve v Zgodovinskem arhivu Celje sredi 90. let prejšnjega stoletja, ko je že kot pripravnik začel urejati starejše gradivo, ali kot ima navado reči sam, gradivo "mrtvakov".

V njem je veliko ustvarjalne energije avtorja, ki je za objavo napisal spremno besedilo, transkripcijo in prevod, čeprav v predgovoru pravi: "Rokopis listine je izredno lahko berljiv, teksti pa ne pretirano zahtevni za prevod ...", a priznava, da se je transkripciji in prevodu temeljito posvetil ter ju prepustil v pregled recenzentu, profesorju dr. Dušanu Kosu. Vsekakor gre za zahtevnejše strokovno delo.

Izdaja Zgodovinskega arhiva Celje v nakladi dvesto izvodov obsega dve knjigi; v prvi je faksimile omenjene listine, v drugi transkripcija besedila s prevodom in pojasnili ter spremno besedilo z izčrpnim znanstvenim aparatom. Obe sta shranjeni v lični, usnjeni škatli z odtisnjanim pečatnikom. Projekt sta podprla Mestna občina Celje, ki je polovico izvodov namenila za protokolarne potrebe in Ministrstvo za kulturo RS.

V uvodu spremne študije z naslovom Celje – grad brez mesta? avtor najprej ugotavlja, da se je v nasprotju z dobro in izčrpno raziskano zgodovino najmočnejših in najbolj znanih Celjanov – Celjskih grofov in knezov, "njihovemu" Celju godilo precej slabše in to prav zaradi pomembnosti grofov, ne pa zaradi degradacije naselja po cvetočem antičnem obdobju.

V nadaljevanju sledimo razvoju mesta od 12. stoletja dalje, ko je Celje postalo sedež mejnega grofa oziroma, od tehtnejše omembe naselja v zastavni listini iz leta 1323, v kateri je govor o zastavi gradu in trga pod njim ter stolpa Konradu Aufensteinskemu za tri leta. V trgu so tedaj med tržani prebivali plemiči in vojaška posadka. Status trga naj bi Celje dobilo okrog leta 1300, čeprav se kot čas pridobitve trških pravic omenja že tudi začetek 13. stoletja, oziroma leto 1241,

ko naj bi v Celje prišli minoriti, ki naj bi se bili sicer naseljevali le v imenitnejše trge in mesta.

Mestno naravo Celja omenja že listina o pokneženju Celjskih leta 1436, po letu 1444 pa Celje označujejo kot mesto tudi v celjski fevdni knjigi. Celo Friderik II. Celjski je "svojo" naselbino opisoval kot mesto (1447) kar nekaj let pred dejansko razglasitvijo.

Torej je 11. 4. 1451 s podelitvijo pravic štajerskih mest Celju šlo zgolj za formalizacijo že doseženega statusa naselbine.

Nato preide avtor na samo obrazložitev listine, datirane na Dunaju, 18. septembra 1717, s katero cesar Karel VI. (1685–1740) potrjuje Celju mestne pravice, "ker so bili pred leti v požaru stari originali žal v celoti izgubljeni, so nas zatorej najponižneje zaprosili, da jim kot vladar in deželni knez te stare pravice in svoboščine ne samo milostno obnovimo in potrdimo, temveč da vanje vključimo tudi diplomatično potrditev listin, ki so jih prinesli pred nas v obliki verodostojnega prepisa in tudi tistih, ki jih hrani naša tajna dvorna pisarna."

Vsebuje 22 listin. Začenja se s prepisom že omenjene podelitve mestnih pravic Friderika II. Celjskega 11. aprila 1451, ki je tako Celju podelil pravo štajerskih mest, mu določil območje oblasti mestnega sodnika, oprostil meščane plačila davka od prodaje vina in jih odvezal obvezne prodaje dvorskega vina (razen gorščine). Meščani so bili odtlej oproščeni tlake, a so morali sodelovati pri zidavi obzidja. Hišo, v kateri je bila grofovska orožarna, jim je grof posledje dovolil uporabljati za rotovž, razen enega pridržanega prostora. Meščani pa so morali plačevati davek od hiš, v katerih so opravljali gospodarsko dejavnost (trgovina, obrt). Friderikov sin Ulrik II. Celjski je meščanom podelil omenjeno hišo za rotovž v celoti, določil pa je tudi, naj meščani volijo svoje vodstvo (mestnega sodnika, župana, svetnike) na vsakoletnih volitvah brez vmešavanja grofov. Z Ulrikom II. se je končalo obdobje Celjskih knezov, začelo pa se je habsburško obdobje in z njim čas birokratizacije ter intenzivnega poseganja centralne (deželnoknežje oblasti) v mestno samoupravo. Novost je uvedel že cesar Friderik III. Izvoljeni mestni dostojanstveniki so odtlej morali izrekat prisego cesarju oziroma njegovemu namestniku (vicedomu). Zadnja v nizu potrjevanja celjskih mestnih svoboščin je listina cesarja Jožefa I. (1678–1711) leta 1707, vmes pa so se kot potrjevalci zvrstili Maksimilijan I. (1459–1519), Ferdinand I. (1503–1564), Ferdinand III. (1608–1657) in Leopold I. (1640–1705). Mestne svoboščine je torej v tem času potr-

jevalo vsaj devet različnih mogočnejšev – grofov, deželnih knezov, kraljev in cesarjev. V njih najdemo problematiko celjskega špitala, izogibanja plačevanja davkov, mitnin, razvoja kmečke trgovine kot nelojalne konkurence trgovcem iz mest in trgov, spreminjanje datuma letnega sejma.

Spremnio besedilo sklene avtor z razlago nekaterih značilnosti transkripcije, celotno delo pa končuje s celjskimi župani in mestnimi sodniki v kronološkem redu ter dobrodošlim kratkim izborom literature o celjski zgodovini.

Suzana Felicijan Bratož

Danijela Juričič Čargo, Lilijana Žnidaršič Golec, Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije, Zv. 1: Urbarji v zbirki urbarjev in fondih zemljiških gospostev, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2005, 328 strani

Izšel je prvi od treh načrtovanih zvezkov *Vodnika po urbarjih Arhiva Republike Slovenije*. V njem mag. Danijela Juričič Čargo in dr. Lilijana Žnidaršič Golec predstavljata urbarje iz *Zbirke urbarjev* in iz fondov *zemljiških gospostev*, ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije (v nadaljevanju ARS). V načrtovanem drugem zvezku bosta predstavili urbarje Vicedomskega urada za Kranjsko (AS 1) ter nekaterih drugih fondov in zbirk, tretji zvezek pa naj bi bil posvečen urbarjem v Terezijanskem katastru za Kranjsko (AS 174). *Vodnik* je del obsežnega projekta, ki se je začel v ARS spomladi leta 2001 in ima več deset let predzgodovine, ki sega v sedemdeseta leta prejšnjega stoletja, t. j. v čas priprave *Zgodovine agrarnih panog* v okviru 2. zvezka *Gospodarske in družbene zgodovine Slovenecv*; pri tem sta sodelovala tudi arhivista dr. Ema Umek in Janez Kos.

Prvi zvezek prinaša torej popis 150 urbarjev iz Zbirke urbarjev (AS 1074) in 523 urbarjev iz 34 fondov (svetnih in cerkvenih) zemljiških gospostev, in sicer: bratovščine sv. Rešnjega Telesa v Kranju (AS 711), samostanov Bistra (AS 719), Kostanjevica (AS 746), Pleterje (AS 767) in Stična (AS 781), proštije Bled–Otok (AS 722) ter gospostev Bled (AS 721), Bogenšperk (AS 723), Bokalce (AS 724), Brežice (AS 726), Dol (AS 730), Grmače (AS 735), Jablje (AS 740), Kanal (AS 742), Klevevž (AS 743), Kolovec (AS 745), Krumperk (AS 748), Krupa in Pobrežje (AS 749), Kunšperk (AS 750), Mirna (AS 759), Olimje (AS 763), Ortnek (AS 764), Ojstrica (AS 765), Podčetrtek, Hartenštajn in Olimje (AS 768), Polhov Gradec (AS 770), Ribnica (AS 774), Slatna (AS 776), Smlednik (AS 777), Snežnik (AS 778), Stara Loka (AS 780), Škofja Loka (AS 783), Šrajbarski turn (AS 785), Turn ob Ljubljani (AS 791) in Turn pod Novim gradom (AS 792).

Urbar – beseda izvira iz staro – oz. srednjevisokonemške besede "urbëran" in pomeni dajati donos – je

popis hub, domcev, kajž, mlinov, žag, rovtov in drugih gospodarskih enot zemljiškega gospodarstva ter njihovih dajatev in služnosti, po uvedbi davčnega sistema pa tudi davčnih obveznosti. Nastali so v pomoč pri upravljanju zemljiškega gospodarstva in zaradi dokazovanja njegovih pravic. Gre torej za pomembno fevdalno gradivo pol tisočletja trajajočega obdobja med sredo 14. in sredo 19. stoletja, ki ga hrani ARS. Čeprav so za slovensko ozemlje ohranjeni urbarji od 13. stoletja dalje (npr. loški in klevevški urbar iz časa škofa Emihona okrog leta 1300, ki ga hrani Državni arhiv v Münchnu), je najstarejši ohranjeni urbar v ARS šele iz obdobja okrog leta 1350, namreč urbar cistercijanskega samostana Kostanjevica.

Urbarji so izjemen vir za preučevanje agrarne strukture, oblik podložniških dajatev (naturalnih in denarnih), vrst živine in posevkov, mer, denarja, krajevnih imen (vasi in zaselki) in tudi osebnih imen (predvsem podložnikov). Skratka, ponujajo bogato raziskovalno snov za gospodarsko in pravno zgodovino, njihov pomen pa sega tudi v historično topografijo, imenoslovje in v zadnjem času vse popularnejše rodoslovje. V ARS je poleg Zbirke urbarjev in fondov zemljiških gospostev še najmanj 19 različnih fondov, tudi takšnih, v katerih urbarjev načeloma ne bi pričakovali, v katerih je na voljo prek tisoč urbarjev v obliki knjige ali zapisov na listih, ki večinoma še niso bili podrobneje popisani. Ti kar kličejo po preglednem vodniku, ki bi uporabnika seznanil s tako obsežnim gradivom – in prvi zvezek takšnega vodnika je sedaj pred nami.

V *Vodniku* je vsak urbar predstavljen tudi s 14 elementi popisa; ti elementi so: 1. signatura, 2. prejšnja signatura, 3. naslov v slovenščini, 4. naslov v izvorniku, 5. časovni obseg vseh zapisov, 6. dodatna vsebina, 7. zunanji opis, 8. posebnosti, 9. potrebna in opravljena dela, 10. stopnja ohranjenosti, 11. jezik, 12. pravni status in stopnja izdelave, 13. sekundarna provenienca ter 14. objave. Pri vseh popisanih urbarjih so navedeni 1., 3., 5., 7., 10. in 11. element, drugi pa le po potrebi.

Popisani urbarji v *Vodniku* so navedeni po abecednem redu sedežev zemljiških posesti (tj. gospostev, uradov, graščin, imenj, dvorcev, žup, samostanov, župnij, cerkva, bratovščin itd.). Kot smo že omenili, je popisanih 673 urbarjev, ki pripadajo 149 sedežem zemljiških posesti. Za nekatere je žal ohranjen le urbar ali dva, spet za druge mnogo več; npr. za graščino Turn ob Ljubljani je ohranjenih kar 49 urbarjev. *Vodniku* je dodano kazalo krajev in oseb, ki je v veliko pomoč pri iskanju popisanih enot. Dobrodošel je tudi bogati seznam literature, ki navaja številne, za uporabnika koristne objave in študije o urbarjih.

Naj za konec zapišem še nekaj besed o pomenu urbarjev v rodoslovju. Matične knjige so za večino (predjožefinskih) župnij ohranjene le od začetka 18. stoletja dalje. Malo je župnij, katerih starejše knjige segajo še v drugo polovico 17. stoletja, le izjemoma pa so se ohranile tudi matice izpred začetka omenjenega stoletja. Tako so za rodoslovno raziskovanje obdobja pred 18. stoletjem urbarji pomemben vir, včasih celo